

babyloni torony építője (Josephus I, 4, 2; Synkellus p. 67. 77, 149; babyloni Talmud Chullin 89^a) vagy pedig Babylon építője (Orosius u. o.), ő az egész világot lázította Isten ellen (babyloni Talmud Chagiga 13^a, Peszachim 94^b). Ezen azonosítás még világosabb lesz, ha összehasonlítjuk a Ninusról szóló mondákat, a mi szintén csak más név Nemrót helyett. Így jelenti ki Chorene Mózes is I, 6; «quem Belum (nuncupant) Nebrothum fuisse ajo» és ugyanazt következteti assyr műemlékekből Rawlinson is (The five great mon. I, 148). — Így adja elő a Nemrót mondanak egyvelegét Freudenthal, a ki még egyéb itt nem említett forrásokra is utal.

A magyar krónikákra nézve ebből most már levonhatjuk a tanúságot. 1. Nemrót ő náluk is *gygas* azaz óriás, még pedig mindig e görög eredetű szóval, a miből már is következtetni lehet az alapul szolgáló mondakörnek természetére. 2. Nemrót ő szerintük is a bábéli torony építője, még pedig egész rokonságával (cognatio sua), mint még alább látni fogjuk; ez a rokonság a fent említett óriás nemzetség, mely a vízőzönből megmenekült. 3. Nemrót secessionált, azaz elhagyta az istenimádó Sém nemzetséget és a vad szittyákhoz szegődött. 4. Így értjük meg, hogy majdnem összes krónikáink *unismo* említik, hogy Nemrót Evilát földjére költözött, mely országról még látni fogjuk, hogy az Baktria. 5. Innen van az is, hogy krónikáink mit sem törődve Nemrót chámíta voltával, őt a jafetita szittyák ősenek teszik meg; a miben tehát nincs ellenmondás, sem tudatlanság, hanem ellenkezőleg a monda összegeből levont igazság és legkevésbé van ebben specialis magyar vonás, mert a monda így alakult, még mielőtt magyarok egyáltalában írtak vagy gondolkodtak volna, sőt még mielőtt a magyarok történeti szerepre jutnak.

Oly dolgok ezek, melyeket hazai krónikáink kellő megértésére okvetellenül szem előtt kell tartanunk. Ámde a sok kitérés után, melyet a Nemrót-monda megvilágítása tett szükségessé, immár ideje visszatérnünk a hazai krónikákhoz, hogy meglássuk, mint teszik Nemrótot a bábéli torony építőjének és első fejedeleme, valamint meglássuk azt is, mint származtatják a magyarokat ezen sémi hóstól.

Dr. Krausz Sámuel.

TANULMÁNYOK A SZUMIROKRÓL.

A legkülönbözőbb irányban tett újabb kutatások egyformán arra az eredményre jutottak, hogy a műveltség legrégibb hazája Chaldea s megteremtője a szumir nép volt. Egyetlen egy pontja sincs a földkerekségnek, hol a kultúra emlékei olyan messze nyulnának vissza a réges régmúlt időkbe, mint a Tigris és az Eufrátes által öntözött területen s nemcsak Khinában és Indiában, de a mire még csak egy évtizeddel előbb is alig gondolt valaki, a mind inkább szaporodó jelen-

ségek szerint magában Egyiptomban is későbbi időkben, Khaldea ősműveltségének befolyása alatt honosodott meg a civilizáció,¹ melynek hatását egy angol tudós, Ball, az ősi kínai kultúrában is kimutatta.²

Az a nagy népcsalád, az árja vagy indo-európai vagy ha úgy tetszik, indo-germán, melynek rajai ma már mind az öt világrészt elárasztották s az utolsó négyezer év óta újabb és újabb kultúrát fejlesztve ki, előbb Indiában, azután Iránban és Hellaszban, majd Itáliában, később Nyugat-Európában s legújabban Oroszországban, a perzsa világbirodalom megalapítása óta úgy szellemi, mint anyagi és politikai tekintetben fokozatosan magához ragadta az emberiség vezérlő és uralkodó fájának a szerepét, ez a népcsalád a legkezdetlegesebb és fölötté szegényes életviszonyok közt tengődött s a dániai és délskandináviai kjökken-möddingek vagy konyhahulladék-halmok tanúsága szerint a legalantasabb kulturális fokon állott akkoriban, a mikor Khaldeában, valamint Egyiptomban már városok épültek, az emberek rendezett vallásos, társadalmi és állami szervezet közt éltek, a földet megművelték s gabonát termesztettek, értettek az érczek feldolgozásához, megfigyelték a csillagok járását, megvetették a mennyiségtan alapjait és már ismerték az írást. Mily mélyen álltak ezeknek a kjökken-möddingek népe, az ősi árjaság, egyetlen háziállatával a kutyaival s durva csont- vagy patogtatás által előállított primitív kőeszközeivel és fegyvereivel. Mennyivel előhaladottabb állapotoknak az emlékeit rejtették magukban Nuffar földhalmi Babylonia északi részében, melyekből 1888—1893 közt a philadelphiai egyetem által szervezett expedíció a föld legrégebb városának, az ezelőtt valami 8—9 ezer évvel alapított Nippurnak a romjait ásta ki, mint az ételmaradványokból, milliónyi osztrigahéjból, héring-, angolna-, lazac- és más halfélékből s elejtett állatok, szarvas, őz, vaddisznó, medve, farkas, róka, nyest, hód, hattyú stb. csontjaiból évszázadokon át összehalmozódott s a nuffariakkal körülbelül egyidejű dániai halmok.³

¹ Hommel Fritz: *Der babylonische Ursprung d. ägyptischen Cultur*. München. 1892. L. még „Proceedings of the Society of Biblical Archaeology“ 1896. évf. XV. k. 3. f. 111. lapján. — Schweinfurth György: *Ueber den Ursprung der Aegypter* (Zeitschrift für Ethnologie. Verhandlungen. 1897. évf. 271. l.).

² Rev. C. J. Ball: *Ideograms common to Accadian and Chinese* (A „Proceedings of the Soc. of Bibl. Arch. 1890/91. évf. XIII. köt.).

³ A mi az idő-meghatározást illeti, a khaldeai kultúrára nézve két kiindulási pont van. Miss Emmeline Plunkett (a „Proceedings of the Soc. of Bibl. Archaeol.“ XIV. köt. 1892. 112. l. — XVIII. 1896. 67. l. — XIX. köt. 1897. 229.) a szumir naptár készítésének idejét azon az alapon, hogy Akkadban az év kezdetét a napnak a kos csillagzatban való állásától, Lagasban pedig a téli napfordulattól számították, a Kr. e. 6000-ik évbe teszi, mert a téli napfordulat a Kr. e. 5750-et megelőző időszakban esett össze a napnak a kos csillagzatban való állásával, Kr. e. 5750—4000 közt már a halakkal, Kr. e. 4000—2250 közt (tehát Gudea idejében) a vízöntővel kezdődött a téli napfordulat. Egy másik bizonyítékot szolgáltatnak a nippuri, csaknem 29 méter magas „Išint-el-Emir“ (az emir leánya) nevű földhalom egymásra következő építkezési maradványai, melyekben három réteg különböztethető meg: a legfelső foglalja magában Ur-Gur vagy Ur-Bahu király (Kr. e. 3000—2800 körül) templomának romjait; ennek színvonala alatt kezdődtek Szargon és fia Naram-Szin építkezésének maradványai. Naramsinról

A khaldeai kultúra alapítóiról, az ősrégi sumir vagy akkad népről nem valami régóta vett tudomást a világ, még a jelen század első felében sem sejtették, hogy létezett egy ilyen nép, annyira elborított emlékének nyomait a sémita réteg, sőt még ma is vannak tekintélyes tudósok, a kik tagadják, hogy Khaldeában megelőzte volna a semiták kulturáját egy tőlük különböző s más nyelvű népnek a kulturája. Halévy nevéhez fűződik ez a sumir elmélet ellen folytatott tudományos harc, ki évtizedek óta vitatja, hogy mesébe való mindaz, a mit sumir-akkad nyelvről, vallásról és műveltségről beszélnek; ilyen sohasem volt Khaldeában; az ékiratok azon neme, melyből a sumir-akkad népre és nyelvre következtek, nem egyéb, mint a közönséges asszír-babyloni nyelv írásának a közönséges ékirástól eltérő rendszér, különös symbolikus módja s midőn az orientálisták 1889-ik évi stockholmi nemzetközi kongresszusán újlag kifejtette nézeteit s a sumir kutatások terén elkövetett túlzásokból érveket merített az ellenvélemény diskreditálására, többen találkoztak, a kik fölthagytak régebbi álláspontjukkal s a sumir-ellenes táborhoz csatlakoztak. Különösen nálunk volt nagy hatása Halévy ezen támadásának, melyet Goldzieher

azt mondja Nabunahid babyloni király (Kr. e. 555–538) a szipparai naptemplom alapító okmányában, hogy ő előtte 3200 esztendővel uralkodott, Szargon és Naramszin ideje tehát a Kr. e. 3800–3750 közti éveknek felel meg. De még a Szargon és Naramszinféle építkezések alatt is volt több mint kilencz méternyi mélységig egy épületromokból, cserépdarabokból, széttört föliratos kövekből stb. álló réteg, melynek felső részében, a Naramszinféle rétegnél négy és fél méterrel alább egy téglából készült oltár került napvilágra, úgy hogy a Naramszin építkezései alatt levő romhalmaz törmelékeinek összegyűlémlésére valami két-háromezer esztendőt lehet fölvenni vagyis a legrégebb építkezések korát a Kr. e. 7000–6000 év közti időbe tehetni. (*Die Entdeckung der ältesten babylonischen Kultur.* A „Globus“ 1897. júl. füzetében, a „Times“ 1897. jún. 24. száma után.) — *Egyiptomban* a piramis építő IV. dinasztia korából valók az első biztosabb, csillagászati alapon is ellenőrizhető évszámok. Nevezetesen Menkara király uralkodásának kilenczedik évéből följegyezték a Szírius egy hajnali fölkelését, mely a Kr. e. 3009/3005. évről felel meg. Menestől, az egyiptomi állam alapítójától Menkaraig valami ezer (Manetho sz. 979) esztendő telt el. Ezen idő alatt készült a sphinx, melyet már Menkara elődje Khufu romladozó állapotban talált s kijavíttatott, még korábbi az a nagy gránitkövekből és fehér márványból készült megalithikus jellegű Isis-templom, melyet a sphinx lábainál Mariette a homokból ásott ki s a melyről Khufu azt mondja, hogy építése az idők homályában vész el. Amélineau abydosai ásatai világot vetettek az I. dinasztia korabeli kulturális állapotokra; a szomszéd Thiniából származott királyi ház temetkezési helye volt az Amélineau által föltakart «Om el Gaab» halom, melyben nagyon durva hieroglifos föliratokat is találtak. E föliratokat *Sethe Kurt* magyarázta meg (*Die ältesten Denkmäler der Aegypter.* A „Zeitschrift für ägypt. Sprache“ cz. folyóirat 1897. évi XXXV. köt. I. füzetében) s ezekből megállapítható, hogy Menes után már valami kétszáz évvel ismerték az írást az egyiptomiak, találtak ugyanis a Manetho által Usaphaisnak, Miebaishnak és Semempsesnek nevezett királyok hieroglifos jegyeivel ellátott föliratokat, a kik Menes hat-, hét- és nyolczadik utódai voltak s ha az egyiptomi állam alapítását a Kr. e. 4000-ik évre tesszük (Menkara kilenczedik éve Kr. e. 3009/3006. ehhez jön Menkara uralkodásából nyolcz év, az előtte uralkodó IV. dinasztiaabeli királyok évszáma 158, III. dinasztiaabelieké 214, a II. din. királyaié 302 s az I. dinasztiaé 305, összesen 987 év + 3009/3006 = 3996/3993.), az egyiptomi írás legrégebb emlékei a Kr. e. 3800–3700 közti időszakból erednek. Menes uralkodása azonban csak a világi hatalom kezdetét, Felső- és Alsó-Egyiptom egyesítését jelenti: az egyiptomi kultúra korábbi időkbe nyulik vissza, a mikor a Nilus völgye ép úgy

Ignác ismertetett az Akadémia 1892. okt. 3-iki ülése alkalmával az orientálisták londoni kongresszusáról tartott jelentése folyamán¹ úgy, hogy bizonyos fokú bátorság kellett ahhoz, hogy valaki a szumir nyelvre hivatkozzék.

A magyar tudományos világ különben is kezdettől fogva valami sajátos tartózkodó állást foglalt el a szumir kérdésben s tudomást sem akart venni arról, hogy az angolok, francziák és németek nagy többsége folyton úgy tárgyalja a szumirokat, mint az ural-altáji népcsalád egyik tagját, a mely tehát hivatva van arra, hogy ősrégi nyelvvel és kultúrájával fajunk ethnológiájának igen sok homályos pontját megvilágítsa. S mivel tapasztaljuk, hogy Halévy támadásai egyáltalában nem hallgattatták el a szumir táborát, sőt legújabbban *Delitzsch* is hozzácsatlakozott, a kit pedig a Halévy által felhozott okok megingattak régebbi felfogásában, de most a nippuri ékiratos emlékek alapján a lipcei tudós társaság 1896-iki értesítőjében kimutatta, hogy az ékirás csakugyan a szumirok találmánya,² a dorpati dr. *Hermann K. A.* pedig az orosz archeologusok 1896-ik évi rigai kongresszusán megújítja az ural-altáji eredet elméletét s bizonyítékokat hoz fel arra,

papi uralom alatt állt, mint *Khaldea*, melynek műveltsége volt az egyiptomi nomád khámiták kultúrájának is a forrása, mint a legújabb kutatások ma már bizonyossá teszik (*L. Schweinfurth* id. cikkét: „*Zeitschr. für Ethn.*“ 1897. 217. l.). A mi *Khinát* illeti, ott a Kr. e. harmadik évezredben tették a legrégibb csillagászati megfigyeléseket, a Kr. e. XXII. században jegyezték föl a holdjárás 19 éves ciklusát, a Kr. e. XXIV. században *Jao* császár korában készült naptárunk ismeri az akkori sarkesillagot, a sarkanyesoportozat egyik ötödrangú csillagát (10 i. *Draconis*) s 60 évből álló egykörös időszámításuk a Kr. e. 2637-ik évig megy vissza; de ezentúl megszűnnek a kulturális hagyományok, csillagászati ismereteik tovább nem terjednek s arról már nincs tudomásuk, hogy pár századdal korábban más volt a sarkesillag, t. i. a harmadrangú α *Draconis*. — A *Kjökkenmöddingek* korának meghatározásánál számba jön, hogy nem a diluvialis korszak maradványai, hanem a jelen geológiai alakulás legelejéről, a dániai fenyőflórának első szakából valók, a mikor a neolithkor esiszolt kőszerszámai még nem szorították ki a használatból a pattogatott kőszerszőket. A negyedkor s a jelen geológiai alakulás közti fordulópontnak csillagászati alapon a Kr. e. 4000 évezred vehető föl, ezt azonban egy pár évezredre terjedő átmeneti időszak előzte meg, a mikor Dániában a jégkor morenái után következő édesvízi lerakódásokat olyan turfaréteget váltotta fel, melynek legjellemzőbb növényzete a törpe nyírfa (*betula nana*). Ezután jött a fenyőerdőségek kora, mely egész a neolithkor végső szakáig tartott, a midőn — a bronzkor kezdete felé — a tölgy, ezt pedig időszámításunk elején a bükkerdőségek váltották föl. A tölgyerdőségek időtartama valami kétezer év, ilyenforma lehetett a fenyveseké is, tehát Kr. e. 2000-től 4000-ig, legfeljebb 5000-ig vihető vissza. A mi pedig a neolithkort illeti, tartamára a svájci geologusok és régészek számításai után valami három-négyezer évet vehetünk fel, tehát, ha Kr. e. 1500/2000 körül végződött, kezdete szintén a Kr. e. 4–5000 közti időbe tehető (*L.* ezen időszámításra még a «*Magyar Kritika*» 1897. 2. számában *Magyarország archaeológiája* cz. a. megjelent cikkemet). Összehasonlítva már most ezen kronológiai adatokat, a következő évszámokat kapjuk: 1. *Khaldeai* kultúra kezdete Kr. e. 7000–6000 közt. 2. *Egyiptomi* kultúra kezdete Kr. e. 5000–4000 közt. 3. *Khinai* kultúra kezdete Kr. e. 3000–2500 közt. 4. *Kjökkenmöddingek* kora Kr. e. 5000–3000 körül.

¹ Akadémiai Értesítő. III. 1892. 643 l. Budapesti Szemle. 1891. LXVI. köt. 71. l.

² *Über die Ursprung der babylonischen Keilschriftzeichen* (Berichte über die Verhandlungen d. k. sächs. Gesellsch. d. Wissenschaften zu Leipzig. Philol. hist. Classe. 1896. évf. II/III. füz. 167. l.).

hogy a szumir nyelvet ugyanolyan fonetikai rendszer s ugyanaz a hangzó illeszkedés jellemzi, mint az ural-altaji vagy mint ő nevezi. az ugro-altaji nyelveket, etymológiailag egyezés van köztük a főbb szavak, számnevek, névmások és igék között s ezekhez egy sorozata járul az azonos szavaknak, a mi nem lehet esetlegesség:³ ismétlem, ezt tapasztalva, a további magyar nyelvészeti és ethnológiai kutatások semmi esetre sem mellőzhetik a szumir műveltség és nyelv által szolgáltatandó tanúságokat s szakítanunk kell az eddigi nem törődés kényelmes álláspontjával.

Egy pár példa világosabbá teszi, mi minden irányban értékesíthető a mi tudományos kérdéseinknél a szumir nyelv.

Itt van ez a magyar szó: *nap*, melyre sem a rokon, sem a velünk érintkezésben volt idegen nyelvek nem szolgáltatnak analógiát s eddigelé csupán különböző etymologiai magyarázatokkal voltunk kénytelenek megelégedni. Az Asszurbanipal asszír király (Kr. e. 667—647) ninivei könyvtárából származó syllabariumban az „ég” vagy „isten” fogalmi jegyének (1. ábra) magyarázatánál előfordul ugyanezen istenjegy kettőzött alakja (1. 2. á.) melynek azon az oldalon, hol fonetikus átírásban az „ég” és „isten” jegye a khald „ša-mu-u” (ég) és „i-lu(m)” azaz isten szóval van magyarázva, egy olyan szó felel meg, mely a *nab* és *hu* szótagok jegyével van átírva, a másik oldalon pedig, hol az „ég” és „isten” jegyét „a-na” és „di-in-gir” szótagokkal írták át, vagyis az úgynevezett szumir-akkad szócsoporthoz tartozó *na* és *ab* szótagokkal jelölték meg a szó fonetikus alakját. Világos, hogy a szumir-akkad *na-ab* s a khald *nab-hu* szó azonos; Hommel szerint a sémi nyelvekből nem fejthető meg s jelentése bizonytalan,⁴ talán a m. „égboltozat” vagy ehhez hasonló, a mire nemesak az „ég”, hanem a sorozatban utána következő „csillag” jegyével (1. 3. á.) való összefüggése is utal, ez utóbbi ugyanis az 1. sz. a. „ég” és a 2. sz. a. „na-ab” vagy „nab-hu” jegyéből van összetéve s így a fogalmak kombinációja szerint a csillag jegye olyanformát jelent: „égi nab”, „nabos ég”, „az ég nab”-ja; vagyis a „na-ab”, „nab-hu” nem lehet más, mint „fény”, „világosság”, az elamiták és kanaániták nyelvében pedig a *nab* már a. m. isten.⁵ Vajjon véletlenség volna, hogy Elő-Ázsia ókori népeinek nyelvében egy a magyar *nap* szóhoz hasonló alakú „nab”, „na-ab”, „nab-hu” szó található, melynek jelentése a. m. fény, ég, isten?⁶

³ Buschan-féle Centralblatt. II. 1897. 3. füz. 269. l.

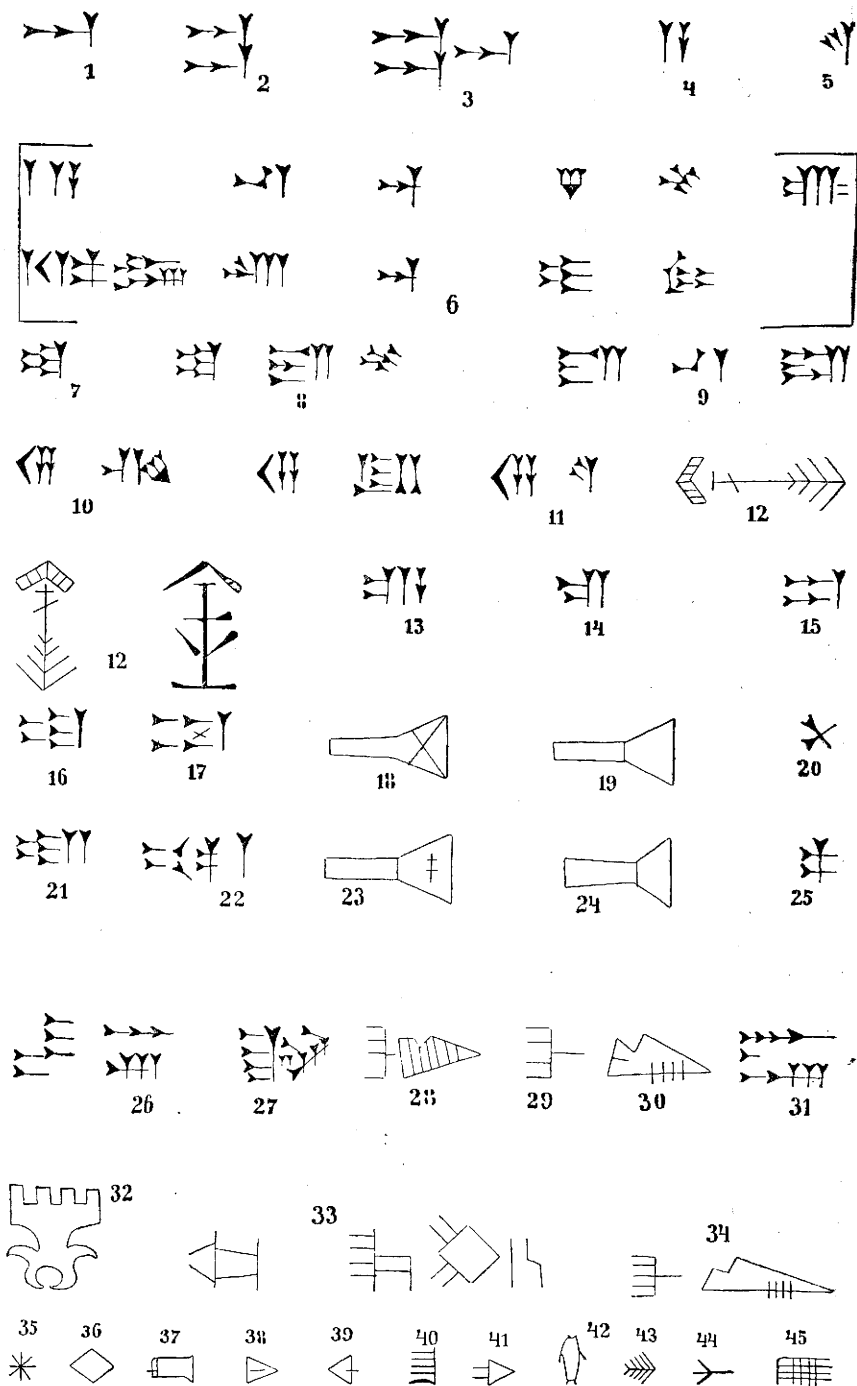
⁴ Hommel Fr. *Geschichte Babylonien und Assyriens*. (Oncken-féle Világtört. I. 2.). Berlin. 1885. 119. l.

⁵ Hommel Fr. *Assyriological Notes* (Proceedings of the Society of Bibl. Arch. 1897. XIX. 2. füz. 79. l.)

⁶ A szó eredete talán az alaródi-iber nyelvcsaládnál keresendő, a melyhez tartozott az elamiták és Kanaán régi lakóinak, a hittitáknak a nyelve is. Úgy látszik, egy ősi „*hnabhu”, „*hanabhu” alakra vezetendő vissza, mely nem egyéb a szumirba is átment előázsiai „ghilib”, „hilibū” = isten szónál. Ez pedig megfelel a georgiai „gherb”-tűnek (ghmerth, ghmerthi, ghormoth, gherbeth = isten) s a baszk „cerub”, „ceru” = ég, valamint az anadoliai ó-török „eseleb” = úr, isten szónak (V. ö. Hommel id. cikkével).

Tábla-magyarázat.

1. Az „ég“ vagy „isten“ jegye; mint szótag: AN.
2. A „na-ab“ vagy „nab-hu“ jegye.
3. A „csillag“ jegye.
4. A „víz“ jegye; mint szótag: A.
5. A „nap“ jegye; mint szótag: U, UD (és: BAR, LAGH).
6. Az „ég“- és „isten“-jegy ékírtos magyarázata.
 Első sor: A-NA (Ég-jegy) ŠA-MU-U.
 Második sor: DI-IN-GIR (Isten-jegy) Î-LUM.
7. Az „atya“ jegye; mint szótag: AD.
8. Szótagok értéke: AD-DÁ-MU (atyám).
9. Szótagok értéke: (AD)-DÁ-NA-RA.
10. Az „arany“ jegye kétféle változatban; az első szótag: GU(š), KU, második szótag az első jegy-csoportnál: GI, a második csoportnál: GI és KIN.
11. Az „ezüst“ jegye; első szótag: KU, GU, második szótag: BAR, UD vagy LAGH, a syllabariumban fonetikus magyarázata: BA-AB-BA-RA.
12. Első jegy: az „arany“ ideogramma, a következő sorban u. e. fölfelé állítva, mellette az „arany“ khinai jegye.
13. Az AG, KAL, GURUŠ LAB vagy DAN szótag jegye.
14. A „szarv“ jegye; mint szótag: SZI.
15. A „lakás“, „ház“ jegye; mint szótag: AB.
16. Az „atya“ jegye új-asszír írás szerint.
17. „ „ „ ó-asszír írás szerint.
18. „ „ „ archaikus írás szerint.
19. A „lakás“ archaikus jegye } az „atya“ jegyének alkotó részei.
20. A „védelem“ jegye }
21. Az „epe“ jegye új-asszír írás szerint.
22. „ „ „ ó-babyloni írás szerint.
23. „ „ „ archaikus írás szerint.
24. A „lakás“ és } az „epe“ jegyének alkotó részei.
25. „szívfájdalom“, „aggodalom“ jegye }
26. A „király“ jegye új-asszír írás szerint.
27. „ „ „ Hammuragasz (Kr. e. 2000) fölirataiban.
28. „ „ „ Naramszin (Kr. e. 3750) fölirataiban.
29. A „nagy“ fogalmi jegye } a „király“-jegy alkotó részei.
30. Az „ember“ archaikus jegye }
31. Az „ember“ jegye új-asszír írás szerint.
32. Indo-szkytha érmeken a királyi jelvény (v. ö. 29. ábra).
33. Gudin király neve; szótagolva: az első jegy GU, a második és harmadik DI, az utolsó kettő A (v. ö. 4. ábra).
34. Szótagolva: az első jegy: GAL, a második: LU, olvasva: „lugal“.
35. A „csillag“, „ég“ legősibb képirásos jegye.
36. A „nap“ „ „ „
37. A „férfi“ „ „ „
38. A „nő“ „ „ „
39. A „szem“ „ „ „
40. A „kéz“ „ „ „
41. Az „ökör“ „ „ „
42. A „hal“ „ „ „
43. A „gabona“ „ „ „
44. A „nyíl“ „ „ „
45. A „ház“ „ „ „

Egy másik ilyen, ha nem is speciális magyar, de általánosabb turán szempontból feltűnő szó a kháld ilu(m) = isten szónak megfelelő *di-in-gir*, melynek ugyancsak istent vagy eget jelentő *tengri*, *tangri*, *tengeri* alakja megvan az egész törökségben és mongolságban. Föl lehet-e tenni, hogy itt a közönséges sémi szónak a közönségestől eltérő symbolikus írásával van dolgunk s az ékiratos jegyek, melyekkel e szót jelölték (l. 6. ábra második sorában az első jegy-csoportot a középben levő isten-jegy-től balra), a rendes olvasási mód szerint szótagokra bontva, csupa merő véletlenségből egyeznek egy ma is létező s ugyanolyan értelmű turán szónak a hangalakjával? S lehet-e kételkedni a „di-in-gir“ (dingir) alak helyes olvasásában akkor, a mikor másféle szótagos jegyekkel írva „dim-me-ir“ (dimmer), sőt „digirû“¹ változatban is előfordul?

Ilyen szó továbbá az *ad* vagy *ad-da*, mely az asszír „abu“ szónak felel meg (7. ábra) s a. m. a magyar „atyá“, ostyák és mordvin „at’a“, tör. tat. „ata“. Birtokos névmással ilyen alakban fordul elő: „a-mu“, *ad-dâ-mu* (8. ábra), sőt *adâma* is, melynek értelmét az asszír „abi’a“ magyarozza meg, vagyis magyarul: „atyá-m“, a török-tatár nyelvekben „ata-m“. A birtokos névmásnak ilyen alkalmazását más szókban is megtaláljuk, p. *dim-me-ir-mu*, asszírul „îli’a“ vagyis „isten-em“; a *šés* (asszír: ahu = fivér) szóból *šésû-mu*, asszírul: „ahi’a“, magyarul: „fivér-em“; a *du* (asszír: mâru = gyermek) szóból: *du-mu*, asszírul: „mâri’a“ vagy „mâri“, magyarul „gyermek-em“ sat. Második személyű birtokraggal *adâ-zu* = atyá-d, *šésa-zu* = fivéred. Harmadik személyű raggal: *ad-da-na* vagy *ad-da-a-ni* = aty-ja, *dingira na* vagy *dingir-ra-a-ni* (dingirâ ni), asszírul: „îli-šu“ = isten-e; *ša-ga-na* vagy *šag-ga-a-ni* (šagâ-ni), asszírul: „libbi-šu“ = szív-e; *du-na*, asszírul: „mâra-šu“ = gyermek-e stb. Többes számú birtokos raggal: *adâ-mê*, *adâ-mên* = atyánk, *adâ-zunênê*, *adâ-zunênênê*, *ada-zaêne* = atyátok, *adâ-nênê*, *adâ-binênê*, *adâ-biênenê* = atyjok. További ragozásra felhozzuk a szumir családi törvényből ezt a példát: *ad-dâ-na-ra* = atyjához (l. 9. ábra), atyjának; a csupasz -ra rag fordul elő ebben: *lu-lu-râ*, asszírul: „amêlu ana amêli“ = ember emberhez, *lugal-la-ra*, asszírul: „ana šarri“ = királyhoz, ugyanez birtokos raggal is: *lugal-la-ni-ir* (lugalânir) = királyához. Egy másik rag: -šu, mely szintén az asszír *ana* előjárónak felel meg, p. az *uku* (asszír: nišu = ember, nép) szóból: *uku šu*, asszírul: „ana nišu“ = népert, népöz, a *šag* (fej), birtokos raggal: *šag-gâ-ni* (asszírban: kakkâsu = feje) szóból: *šag-ga-a-ni-šu* = asszírul: „ana kakkâsu“ azaz „fejéhez“ stb.²

Művelődéstörténeti szempontból is különös figyelmet érdemelnek a szumir ércnevek: *gušgi* vagy *guškin*, asszírul: „hurašu“ = arany, *kubabbar*, asszírul: „šarpu“ vagy „kaspu“ = ezüst, *zabar*, asszírul: „siparru“ — réz és *urud* = bronz. A *guškin* ékirásos jegyének (10. á.) ősi

¹ Proceedings of the Soc. of Bibl. Arch. 1897. XIX. 2. 79.

² Haupt Pál *Die sumerischen Familiengesetze*. Lipcse. 1879. 16, 24—28. l. és: *Die akkadische Sprache*. Berlin. 1883. 12. l.

ideogrammjája (12. á.) megfelel az „arany“ khina jegyének (l. 12. á.),¹ de csak a szó utórésze egyezik a khinai „kin“ vagy „jin“ = arany szóval, míg a japánban (ko-gane = arany, azaz „sárga érc“, v. ö. širo-gane = ezüst, azaz „fehér érc“) előrésze is megvan. A guš-kin előrészt képező ékiratos jegy azonos a *ku-babbar* (ezüst) kezdő jegyével (l. 11. ábra), melyet az Asszurbanipal-féle szójegyzék az asszír „ellu“ = fénylő szóval magyaráz; magában is előfordul a jegy kétnyelvű szövegekben, a mikor az asszír szövegben a „sarpa“ vagy „kspa“ (ezüstöt) szó felel meg neki, csakhogy, mint *Haupt P.* kimutatta,² ez esetben nem *ku*-nak, hanem az utána következő *ga* szótag (EZÜST + *ga*-a-ni = asszír: *kaspišu* „ezüstje“) útmutatása szerint a szintén „fénylő“ értelmű *azag*-nak olvasandó. A *guškin* szó eredeti jelentésében átment az örmény nyelvbe, hol *oski* a. m. arany. Tekintve már most, hogy a szumir-akkad nyelvben két dialektusnak a nyomai állapíthatók meg, ú. m.: az észak-babyloni vagy akkad s a dél-babyloni vagy szumir, a melyek közt az akkadot a *g*, a szumirt a *v*, *m* vagy *b* jellemzi (p. akkad: *gér* = szum. *mér*, *vér* a. m. „tör“, akk. *gal* = szum. *mal* a. m. lenni, létezni, akk. *šaga* = szum. *šaba* a. m. szív),³ a finn: *vaski* (réz), lapp *vesk*, magy. *vas*, szamojéd *vese*, *bese*, *basa*, nem lehet más, mint az akkad *guškin* szónak szumiros változata, t. i. *vušgin*, *vušgi*. Ez a szumiros alak ment át az árjaságba is, hol az európai és ázsiai csoportban egyaránt feltalálható egyedüli közös ércnév az: *a'yas*, *ahen*, *aes* (de: *ahn*-eus, v. ö. argent-eus, ferreus), *aiz*, *eisen*, *iron*, *jern* stb. s mint a finn-ugor nyelvekben, nem „aranyat“, hanem „rezet“, érczet“ (s másodfokúlag „vasat“) jelent, a mire kellő magyarázatul szolgál az, hogy a legősibb ércnevek alapjelentése a. m. „fénylő“, p. a szumir *zabar* (réz) szó ideogrammjája is az asszír syllabariumban a „namru“ (fénylő) szóval van magyarázva, az „ezüst“ jelentésű szumir *kubabbar* pedig a nyugoti semiták s a föníciaiak útján az európai árjak nyelvbe szintén „réz“ jelentéssel ment át (v. ö. cuprum, kupfer).

Szaporíthatnánk e példákat, de már ezekből is kitűnik, hogy a babyloniai és asszíriai ékiratos emlékek a sémi családhoz tartozó khald nyelven kívül még egy másféle nyelven írt szövegeket is foglalnak magukban, melyekben egészen más hangzású, más grammatikai rendszerű szavakat, másnemű mondat szerkezetet találunk, mint a khald szövegekben, a mi különösen szembetűnő a párhuzamosan írt szumir és khald nyelvű szövegeknél.

A felhozott szumir szavakat fonetikus átírásból ismerjük s apróbb eltéréseket leszámítva, olvasásuk nem okoz nehézséget. P. az „isten“ nevének *dingir*, *dimmer* alakjánál a DI + IN + GIR és DIM + ME + IR, vagy az „anya“ jelentésű *ada* szónál az AD + DA szótagok ékiratos jegyét ugyanolyan alakban ugyanilyen értékben találjuk meg az asszír nyelvű szavakban is.

¹ Proceedings of the Soc. of Bibl. Arch. 1891. XIII. 2. 84.

² *Die sumer. familien gesetze*. 42. 1.

⁴ Haupt P. *Die akkadische Sprache* 2-3. 1.

Mintegy négyszáz ilyen szótagos jegy ismeretes, de a melynek mindegyike egyúttal fogalmi jegy vagy ideogramma is. A szumir szókincs nagyobb részét ezen fogalmi jegyek szótagos értéke után állították össze a nyugot-európai kutatók; teljes fonetikus átírásban, minő a *dingir*, kevés maradt fenn.

A szótag azonban már csak kopott alakban adja vissza a szumir szót. Az „ég“ jegyének *an*, az „atya“ jegyének *ad* a szótagos értéke, holott az eredeti szóalak vagyis az „ég“ és „atya“ szumir neve *ana* (fonetikus átírással a-na) és *ada* (azaz: ad-da) volt. Van olyan szó is, mely annyira elkopott, hogy csupán egy betűből áll, ilyen p. az *a* betűt jelölő ékiratos jegy, mely a „víz“ (asszírul: „mû“) fogalmát fejezi ki (l. 4. á.), vagyis a vizet szumir nyelven *a*-nak nevezték. A „nap“ (asszír: *šamši* = sol, *ū mu* = dies) fogalmi jegye is (l. 5. á.) igen sokszor csupán az *u* betűt jelzi, előfordul azonban asszír szókban az *ud* szótag jelölésére is, ezenkívül ismeretes az „ud + da“ alakban való átírása is (tehát az eredeti szó: *uda*), a miből kitűnik, hogy a szótagok nevében az eredeti szumir szóknak tényleg csak erősen elkopott alakja maradt fenn, valamikor testesebbek voltak. Ezzel a körülménnyel tehát mindenesetre számolnunk kell s ha úgy találjuk, hogy a „lakás“, „ház“ (asszír: *eš*, *bitu*) jegyének (15. á.) *ab* (tör. tat. *ev*, *ej*, kún: *öw*, *eu*), a „száj“ (asszír: *pū*) jegyének *ka*, a „szarv“ (asszír: *karnu*) jegyének (14. á.) *szi*, az „epe“ (asszír: *martu*) jegyének (21. á.) *ši* szótag felel meg, ebből még korántsem következik, hogy a szumir szók eredetileg is ilyen egyszerűek és rövidke lettek volna és csupa egytagú szókból álltak volna a szumir nyelv töve.

Még több nehézséget okoz a szók hangalakjának megállapításában, hogy egy-egy fogalmi jegy gyakran többféle szótagot is jelent, p. a nap jegye (l. 5. á.) az asszír szókban nemcsak *u* vagy *ud*, *ut*, hanem *bar*, *par* és *lagh*, *lah* szótagnak is olvasható, így a „sip-par-ki“, „e-par“, „kis-lah“ szókban a *par* és *lah* szótag ugyanazon egy jeggyel, a nap ideogrammájával van írva. Az „ezüst“ szumir nevét szintén e jeggyel fejezték ki összekötve a *ku* szótag jegyével (11. á.) s olvasták *ku-babbar*-nak, mint a szó utórészének „ba + ab + bar“ vagy „ba + ab + ba + ra“ szótagos jegyekkel való magyarázata bizonyítja. A magyarázata ennek az, hogy az a fogalmi jegy, melyet a „nap“ (sol, dies) megjelölésére alkalmaztak, a nap ragyogó fényét, a nappali világosságot is jelenti, a mit aztán többféle synonym szóval fejeztek ki, minő az *ud*, *uda* vagy még ősből alakban *guda* (sol, dies); aztán a *bar* vagy fokozva *bar-bar* s ebből *babbar*, a mi alatt a fölkelő nap fényét értették s ezért az asszír magyarázat a „*šit šamši*“ = napkelte szóval veszi egynek; *lagh*, teljesebb alakban *lagh-gha*, *lag-ga* szót az asszír „namaru“, „namru“ (fénylő) szó megfelelő szumir alakjának mondja az Asszurbanipal-féle szójegyzék.

Ilyen esetben, midőn egy jegy többféleképp olvasható, egyik módja az volt az írásnak, hogy az ideogrammához még külön odacsatolták az olvasandó szóalak végső tagját is. Tehát ha az „eget“ vagy „istent“ jelentő fogalmi jegy még a *ra* szótag jegyével is el van látva, ez csak

olyan jelentőségű, mint ha napjainkban ezt írjuk: 2-dik, 2-te, 2-dus, a miből mindenki tudja, hogy a kettős számjegy az első esetben magyarul „második”-nak, azután németül „zweite”-nek s végül latinul „secundus”-nak olvasandó. Az ÉG + ra tehát a. m. *dingira* s nem *ana*, nem is *šamu*, se nem *ilū*. A míg azonban az ékirásnak ezt a sajátságát föl nem ismerték, a szót rendes szótagos olvasásmód szerint *an + ra* alaknak vették s így aztán egy soha nem létező *anra* szóra következtettek. A 13. sz. alatt közölt ékiratos jegy egyike azoknak, melyeknek szótagos értéke a legkülönbözőbb olvasásmódnak felel meg, egyformán ezzel jelölték ugyanis az *ag*, *kal*, *guruš*, *lab* és *dan* szótagokat; az olvasási zavarok csakis oly módon voltak úgy a hogy elkerülhetők, hogy a *ga*, *la*, *ša*, *ba*, *na* szótagokkal megjelölték, mikor kell *ag + ga*, mikor *kal + la*, mikor *guruš + ša* s mikor *lab + bu* alakot használni.¹

A miket eddig elmondtunk, már azokból is többé-kevésbé ki-tűnt, hogy az ékiratos jegyek fogalmi értékét megjelölő asszír elnevezések semmi viszonyban sincsenek ugyanezen jegyek szótagjelölő értékével, vagyis más szóval ugyanazon egy jegy egészen másnemű hangcsoportot fejez ki akkor, ha egy szónak csupán valamelyik tagját jelöli, megint másfélét, ha *khal*d (asszír-babyloni) nyelven irt szövegekben, a milyenek az ékiratos emlékek legnagyobb része, egész fogalmat vagy tárgyat fejeznek ki.

Egy pár példa teljesen megvilágítja az itt mondottakat.

Az „ég” vagy „isten” jegye (1. á.) asszír nyelvű szövegekben a. m. *šamū* vagy *ilū*, de ha szótagot jelent, akkor *an* nak olvassák. A „víz” jegye (4. á.) asszír elnevezés szerint a. m. *mū*, mint betű azonban a s a *mu* szótagot egészen másféle jegy fejezi ki, az „atya” jegyét (7. á.) asszírul *abu*-nak olvassák, de az *ad* szótagot s nem az *ab*-ot jel-zik vele. A „szarv” jegyét (14. á.) a *sz*i szótag megjelölésére alkalmaz-zák, asszír nyelven azonban *karnu* a „szarv” neve.

Ez az ellentét kiterjed a jegyek egész sorozatára, a mi aztán nagyon természetesen arra a következtetésre vezetett, hogy az ékiratos fogalmi jegyek elnevezése nem a khaldeai semitáktól, hanem egy más néptől származik, melynek nyelvében azokat a fogalmakat vagy tárg-yakat, melyeknek írásbeli megjelölésére bizonyos jegyeket alkalmaz-tak, olyan szók fejezték, a minők — ha kopottabb alakban is — a fogalmi jegyek szótagos használatánál maradtak fenn. A semiták csak átvették ezt az írást s az „ég” vagy „isten”, „nap”, „atya” stb. fogal-mát ők is azon jegyekkel fejezték ki, mint az a másik nép s a saját nyelvükön „šamū”-nak vagy „ilū”-nak, „šamši”-nak, „abu”-nak olvas-ták, de már az írásrendszert nem dolgozták át nyelvük szellemének megfelelő alakban, a fogalmi jegyek eredeti szótagos értékét, a mi a régi elnevezéssel volt szerves kapcsolatban, ugyanolyan módon meg-tartották s nem alkalmazták a sémi elnevezéshez, tehát az „abu” (atya) fogalmi jegyével továbbra is az *ad* szótagot jelölték s nem lett

¹ Haupt P. *Die sumerischen Familien Gesetze*. Lipsa. 1879. 24. l.

belőle *ab*, a minék megjelölésére a „lakás“, „ház“ (asszir : *bītu*) jegyét (15. á.) alkalmazták.

Kétséget sem szenved, hogy ha a khaldeai semiták találmánya lett volna az ékírás, ők adták volna nevet az ősi fogalmi jegyeknek. már pedig akkor bizonyos szótagok megjelölésére csakis olyan fogalmi jegyet használtak volna, a melynek sémi neve egyezik a szótaggal, tehát ha az „*atya*“ fogalmi jegyét eredetileg is sémi elnevezés szerint „*abu*“-nak olvasták volna, akkor szótagos alkalmazásában is „*abu*“-nak, „*ab*“-nak maradt volna.

Halévy azonban, mint már föntebb is említettük, ez ellen a legtermészetesebbnek látszó magyarázat ellen azt a kifogást emelte, hogy az ékíratos jegyek eredetileg symbolumok voltak s a symbolikus kifejezés, meg a symbolizált fogalom neve közti különbség idézte elő azt az eltérést, a mi tapasztalható az ideogramma asszir neve és szótagos értéke között. Tagadhatatlan, hogy minden kezdetleges kulturában nagy jelentősége van a symbolumoknak és a symbolikus jegyeknek, bélyegeknék, totemeknek, a melyekből aztán bizonyos körülmények között írásjegyek is fejlődhetnek s ha p. nem tudjuk azt, hogy az ó-keresztényeknél a „*hal*“ és a „*bárány*“ azt jelentette: Krisztus, ugyancsak zavarban volnánk, ha egy ilyen módon alakult írásnemenél a „*hal*“ vagy „*bárány*“ fogalmi jegyét szótagos alkalmazásakor „*kriszt*“-nek kellene olvasni. Az ékírás eredetének ez a magyarázata csakugyan kételyeket támasztott sokakban s többek közt, mint említettük, Delitzschben is, hogy szükségképen más népet kell-e tartanunk az ékírás föl-találójának, mint a khaldeai semitákat s igaz-e az, hogy p. az *atya* jegye eredetileg is az *atya* fogalmát fejezte ki, nem volt-e az valami symbolum s a jegy szótag-jelölő *ad* értéke ezzel a symbolummal, nem pedig az *atya* elnevezésével függ össze, ezért nem felel meg a a sémi „*abu*“ szónak?

A mióta ismeretesekké lettek az ékírás legrégibb alakjai, attól fogva az egyes jegyek keletkezésének módja is mind világosabbá lett. Már előbb is tudták, hogy bizonyos ékíratos jegyek képirásra vezethetők vissza s p. a *szem*, *kéz*, *ökör*, *hal*, *gabona*, *nyíl* stb. jegye az illető tárgyakat ábrázolta (l. 39–45.), a *férfi* és *nő* megjelölésére (l. 37., 38.) a legfontosabb megkülönböztető jegyet, a nemzőrészeket alkalmazták: mindamellet az ékírás eredetét csak Delitzsch már említett tanulmánya¹ hozta tisztába, úgy hogy ezentúl a symbolismus elméletéről alig lehet szó. Delitzsch kimutatta, hogy egyforma jegyek kettőzése vagy többszörözése, másfelől pedig különböző jegyek összeolvasztása által valami 45–50 ősjelből alakult az egész ékírás, p. a „száj“ és „kenyér“, „száj“ és „víz“, „szem“ és „víz“ vagy „ég“ és „víz“ jegyeinek összeolvasztásából származott új jegyek már azt jelentik: „enni“, „inni“, „köny“, „eső“ stb.

¹ Berichte über die Verhandl. d. k. sächs. Gesellschaft d. Wissensch. zu Leipzig. 1896. 167. l.

Egy pár példa világosabbá teszi az itt mondottakat. A 16—17. sz. alatt adjuk az „atya“ jegyét, melynek legősibb alakját a 18. sz. alatti jegy tünteti föl. Ebben két egyszerűbb ősjegyet találunk összeolvasztva, egyik a 19. sz. alatti jegy, mely azt jelenti „lakás“, „ház“, másik a 20. sz. alatti jegy, melynek értelme a. m. „védeni“, „oltalmazni“. Az a jegy tehát, melyet az „atya“ fogalmának kifejezésére alkalmaztak, tulajdonkép annyit jelent: „a ház, lakás védelmezője. Nem valami egészen más jelentésű symbolikus jegy volt tehát az „atya“ fogalmi jegye, hanem kezdettől fogva az „atya“ fogalmát akarták vele írásban kifejezni, tehát az is bizonyos, hogy a jegynek *ad* neve, a milyen értékkel t. i. a szótagos írásnál alkalmazták, megfelel az ékírás föl-találóinak nyelvében az „atya“ elnevezésének.

Ugyanilyen összetételű a *ši* szótag jegye (21. sz.), melynek ó-babylóniai alakját a 22. sz., archaikus formáját pedig a 23. sz. ábra tünteti föl. Fogalmi értéke a. m. „epe“, asszír nyelven „martu“. Ez szintén a „lakás“, „ház“ archaikus jegyéből (24. sz.) s aztán az „aggodalmat“, „szívfájdalmat“ jelentő ideogrammból (25. sz.) van összeolvasztva. A többé-kevésbé kopott *ši* = epe szó vagyis az ideogramm neve nyilván összefügg a finn-ugor „epe“ jelentésű *säpä*, *söp*, *sep*, *sappe*, *sip* szavakkal.

A „király“, asszírul „šar“ jegyét, asszír írás szerint a 26. sz., Hammuragasz babylóni király (Kr. e. 2000) fölratai szerint a 27. sz. s Naram-Szin (Kr. e. 3700) ékíratos emlékei szerint a 28. sz. ábra tünteti föl. A szumir elnevezés a. m. *lugal* s a *lu* = férfi, ember és *gal* = nagy szavakból van összetéve. Ugyanezt bizonyítja az ideogramma is, melynek archaikus formájában (28. sz.) az előrész, mint külön jegy (29. sz.) a. m. „nagy“, asszírul „rabû“, szumirban *gal* (v. ö. tör. tat. „ulu“), utórésze (30. sz., új asszír írás szerint 31. sz.) a. m. „ember“, asszír nyelven: „amêlu“, szumirban: *lu*. E jegynél azt az érdekes tapasztalatot is tehetjük, hogy a szumir-akkad nyelv szó-füzése idők folyamán bizonyos átalakuláson ment keresztül, a mit különben már Haupt P. is észrevett.¹ Ha a 33. sz. a. közölt jegyek szótagolva *gu + di + a* azaz Gudia névnek felelnek meg, a „király“ fogalmi jegyének 34. sz. alatti, alkatelemei szerint külön választott két része sem olvasható másképp, mint *gal + lu* = nagy + ember; világos tehát, hogy a jegy megalkotásának idején a szumir nyelv a jelzöt elől alkalmazta s csak később történt a nyelvben az a változás, hogy a jelzöt hátra tették s *gallu* helyett azt mondták: *lu + gal* = ember + nagy, a nélkül, hogy a „király“ fogalmi jegyénél az eredeti összetétel en változtattak volna.

A „király“ ideogrammjának archaikus formája az ókori közép-ázsiai turánoknál is elterjedt, legalább az indo-szkitha királyok fejedelmi symboluma (32. sz.) nem egyéb, mint a 29. sz. a. közölt ó-szumir jegy, a „király“ fogalmi jegyének az előrésze.

¹ *Die akkadische Sprache* Berlin. 1883. 15.

Természetes, hogy azalatt az évezredekre terjedő idő alatt, a míg az ékírás használatban volt, magában az ékírás feltalálójának a nyelvben is nagy átalakulások, hangtani kopások álltak elő.

A mi teljesebb alakú szumir szót ismerünk, azokat — mint említettük — jobbra az Asszurbanipal vagy Asszurbanhabal (Kr. e. 667—647) asszír király ninivei könyvtárának azon maradványai tartották fenn, melyek a Szargon (Kr. e. 3800) által alapított urukhi könyvtár másolatait és új asszír átírásait foglalják magukban és semita és szumir nyelvű vallásos szabályokból, énekekből, csillagászati följegyzésekből, ezenkívül semita és szumir nyelvű szójegyzékekből, összehasonlító nyelvtani formulákból stb. állanak. A nyelvészeti följegyzések egyik csoportját olyan ékíratos táblák képezik, melyek a régi fogalmi jegyek magyarázatával foglalkoznak. E táblák három hasábra vannak osztva, középen van az ideografikus jegy, jobbkéz felől fonetikus átírással a megfelelő asszír szó, bal felől pedig szintén fonetikus átírással annak a másik nyelvnek, a szumirnak a szava, melynek hangalakja egyúttal megfelel a fogalmi jegy szótagos értékének is. Vegyük a már többször említett „ég” vagy „isten” jegyet, erről a következő magyarázatot találjuk (v. ö. 6. ábra):

a-na	ÉG jegye	ša-mu-u = ég
di-in-gir	(l. 1. sz. a.)	î-lu(m) = isten
a-nu	„	šu-bu-ul-tum = kalász
an-na	„	sis-sim-nu = ág.

Vagyis mindezen szók jelölhetők az „ég” ideogrammjával. Mivel a jegy szótagos értéke a. m. *an* vagyis a szumir *ana* szóval függ össze, melyet a semiták saját nyelvükön a *šamû* szóval fejeztek ki, szumir nyelven a „buzakalász”-t jelentő *anu* s az „ág” at jelentő *anna* szók írásbeli megjelölésére is felhasználták ugyanezt a jegyet. A khaldeai semiták nyelvében azonban a „kalász” már *šubultum*-nak, az „ág” *sisimnu*-nak hangzott, semita alapon tehát merőben érthetetlen volna, miféle összeköttetésbe hozható egymással az „ég”, „kalász” és „ág”, úgy hogy mindegyiket közös jeggyel írták le.

Asszurbanipal korában azonban a szumir már nem volt élő nyelv, legalább is egy évezreddel előbb kihalt; nemcsak a Kr. e. 2000 körül alapított Asszírnia volt tisztán semita állam, de a kosszeiták hatalma alól felszabadult Babiloniában is ugyanezen időtájt Hammuragasz végleges diadalra juttatta a semita elemet, mely a legelőbb feltűnt semita eredetű fejedelmek, Szargon (Kr. e. 3800) és Naram-Szin (Kr. e. 3750) óta lassankint elhatalmasodott Khaldeában s magába olvasztotta Szumir és Akkad régebbi népelemét. Gudia, Ur-Ghanna (Kr. e. 3000) stb. fölratai tiszta szumir nyelvűek, akkor még élt a szumir-akkad nyelvű nép, de Hammuragasz korától kezdve egész a babyloni állam végleges bukásáig (K. e. 538) a szumir nyelvnek már csak olyanforma szerepe volt, mint Közép- és Nyugat-Európában a latin nyelvnek a középkoron át s az újkor kezdetén, nálunk pedig egész a jelen század

derekáig. Természetes, hogy ilyen körülmények közt az írás tökéletlenségén kívül még azzal is számolnunk kell, hogy a szumirok által elnevezett fogalmi jegyek hangalakját nem az eredeti szumir, hanem a semita kiejtés szerint ismerjük, a mely kétséggkívül tett rajta kisebb-nagyobb fokú módosításokat, növelve ezzel a szumir nyelv négy ezredéves hangtani alakulása folyamán s a két dialektus, a déli vagy szumir és északi vagy akkad közti eltérések következtében létrejött fonetikai egyenetlenségeket. Így p. a „nap“-ot jelentő *ud*, *uda* szó Hommel és mások szerint eredetibb alakjában *gud*, *guda* volt s így kétséggkívül összefügg a „fény“-t, „ragyogás“-t jelentő *gu*, *ku* tövel, mely a *guš-gin* (arany) és *ku-babbar* (ezüst) szókban is megvan s a mely fő Budenz „Magyar-Ugor Szótára“ szerint a finn-ugor nyelvekben is megállapítható.

Nem akarok azonban ez alkalommal a szumir nyelv magyarázatába bocsátkozni. Célom csak az volt, hogy a legújabb kutatások szemmel tartásával megismertessem az ékírás miben létét, a melyről a magyar irodalomban alig volt valami szó. Egy más alkalommal szándékozom a szumir nyelv és nép rokonságáról tüzetesebb fejtegetésekbe bocsátkozni, egy harmadik értekezésben pedig a szumir nép által kifejlesztett ősi kultúráról, a többi őskultúrával való viszonyáról s a szumirok, meg a történelmi turánság közti kulturális ellentét okairól fogom a nyugoteurópai kutatásokból levonható eredmények alapján elmondani nézeteimet.

Nagy Géza.

TÁRGYI NÉPRAJZ.

Tárgyi ethnografiánk östörténeti vonatkozásai.

A történetírásnak nagyon fontos segéd-tudományai az ethnografia és archaeologia. Az írott emlékek sohasem érnek odáig az idők messzeségében, meddig a régészeti leletek. Legtöbbszörre még ezek is hallgatnak már, a mikor még az ethnográfia képes beszélni. A néplélek sajátságai elmondják a nemzetek keletkezését, vegyülését, érintkezését. Tudósítanak hazájuk földrajzi fekvéséről, az ott üzött és üzhető foglalkozásokról, iparról, művészetről stb. Szóval a nemzetek östörténetét az ethnográfia segélyével nagyon messze nyomozhatjuk még visszafelé, túl a történetírás és régészet tudósításain.

Nemzetünk ősmúltjára vonatkozó történeti adatok eddigelé alig érnek túl e haza határain — pedig nem itt született, nem itt alakult ki a magyar nemzet. Ide már mint kész nemzet érkezett, a mely sok